

stichting **pensioenfonds wonen**

Rapportage Verantwoord Beleggen

Eerste halfjaar 2016

Index

- 1 Inleiding Verantwoord Beleggen
- 2 Uitsluitingsbeleid
- 3 Engagement
- 4 Collectief engagement
- 5 Corporate governance en stemmen
- 6 Bijlagen

stichting **pensioenfonds wonen**

1 Inleiding Verantwoord beleggen

Stichting Pensioenfonds Wonen (hierna het pensioenfonds) past sinds 2008 instrumenten van verantwoord beleggen toe bij het beheer van haar vermogen. In deze halfjaarlijkse rapportage leest u over de laatste stand van zaken met betrekking tot deze instrumenten en vindt u terug welke activiteiten namens het pensioenfonds zijn ondernomen. Op de website van het pensioenfonds vindt u beleidsdocumenten en rapportages waarnaar in dit rapport wordt verwezen. Deze inleiding geeft een kort overzicht van de achtergrond van verantwoord beleggen.

Wat houdt verantwoord beleggen in?

Het pensioenfonds staat voor een goed en betaalbaar pensioen. Het pensioenfonds is van mening dat verantwoord beleggen bijdraagt aan het realiseren van een goed en betaalbaar pensioen voor huidige en toekomstige generaties. Daarom besteedt het pensioenfonds waar nodig en mogelijk binnen de fiduciaire verantwoordelijkheid aandacht aan ecologische, sociale en governance onderwerpen. Maatschappelijk verantwoord ondernemen door ondernemingen waarin belegd wordt speelt een belangrijke rol.

Wat zijn de uitgangspunten?

Voor het verantwoord beleggen beleid hanteert het pensioenfonds de principes van het Global Compact van de Verenigde Naties als uitgangspunt. Deze principes hebben betrekking op vier hoofdthema's:

- Mensenrechten
- Arbeidsnormen
- Milieu
- Anticorruptie

Het VN Global Compact bestaat uit tien breed geaccepteerde principes (zie bijlage 1). Deze principes vinden hun oorsprong in internationale verdragen zoals de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en principes van de International Labour Organisation (ILO). Het VN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun eigen invloedssfeer kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitoefenen.

Wat doet het pensioenfonds?

Voor het verantwoord beleggen beleid van pensioenfonds wordt gebruik gemaakt van drie instrumenten:

1. Uitsluiting, van producenten van controversiële wapens;

2. Engagement, het aangaan van de dialoog met ondernemingen;
3. Corporate governance en stemmen op aandeelhoudersvergaderingen

De instrumenten, de gemaakte keuzes en de recente ontwikkelingen worden ieder in afzonderlijke hoofdstukken besproken.

Reikwijdte van het verantwoord beleggen beleid

Daar waar mogelijk past het pensioenfonds haar verantwoord beleggen beleid toe op haar beleggingen. Het verantwoord beleggen beleid van het pensioenfonds is van toepassing op beleggingen in zowel mandaten als fondsen beheerd door Achmea Investment Management. Het pensioenfonds maakt voor het beheer van haar vermogen, naast Achmea Investment Management, ook gebruik van externe vermogensbeheerders. Wanneer het fonds gebruik maakt van beleggingsfondsen of pools van externe vermogensbeheerders, is het niet altijd mogelijk om een eigen verantwoord beleggen beleid toe te passen.

Aandelen

Het pensioenfonds belegt direct in Amerikaanse aandelen. Het pensioenfonds heeft het Europese beleggingsmandaat dat werd beheerd door Achmea Investment Management omgezet in beleggingen in de Achmea Investment Management Aandelenpool Europa, Achmea Investment Management Aandelenpool en High Conviction Europa. Op de aandelen-portefeuilles die worden beheerd door Achmea Investment Management is het verantwoord beleggen beleid van het pensioenfonds zoals hier boven beschreven van toepassing.

Vastrentende waarden

Het pensioenfonds heeft een eigen beleggingsmandaat dat wordt beheerd door Achmea Investment Management waarop het uitsluitingsbeleid van toepassing is. Dit

stichting pensioenfonds wonen

betekent dat in de bedrijfsleningenportefeuille niet wordt belegd in producenten van controversiële wapens.

Alternatieve beleggingen

Het pensioenfonds belegt in het Interpolis Pensioenen Private Equity II fonds. Voor dit fonds worden duurzaamheidscriteria gehanteerd zoals de uitgangspunten van het Global Compact en worden beleggingen in ondernemingen die wapens produceren uitgesloten. Daarnaast wordt in de toekomst bij het selecteren van private equity fondsen uitdrukkelijk rekening gehouden met verantwoord beleggen.

Hoe legt het pensioenfonds verantwoording af?

Transparantie is onafscheidelijk verbonden aan een goed verantwoord beleggen beleid. Het pensioenfonds rapporteert daarom tweemaal per jaar over hoe zij de afgelopen periode invulling gaf aan het verantwoord beleggen beleid. Ook rapporteert het pensioenfonds over de wijze waarop instrumenten zijn ingezet op sociale, governance en milieuthema's.

Het pensioenfonds rapporteert via een verantwoord beleggen rapportage. Met behulp van een zogenaamd 'vote disclosure system' geeft het pensioenfonds inzicht in haar stemgedrag. De rapportages en het systeem zijn toegankelijk via de website van het pensioenfonds.

Daarnaast staan op deze website de volgende documenten:

- Verantwoord beleggen beleid
- Uitsluitingsbeleid ten aanzien van controversiële wapens
- Corporate governance en stembeleid

ESG Integratie

Aandelen

Voor de aandelenportefeuilles van het pensioenfonds waar een fundamenteel beleggingsproces van toepassing is wordt een ESG integratiestrategie toegepast. Sinds 2011 worden duurzaamheidsfactoren op een systematische en consistente manier geïntegreerd in het beleggingsproces. Dit vanuit de overtuiging dat het inzichtelijk maken van relevante ecologische, sociale en goed bestuur (ESG) factoren en daarmee verbonden

bedrijfsspecifieke risico's bijdraagt aan het maken van beter geïnformeerde beleggingsbeslissing.

Bedrijfsobligaties

Bij het beheer van de bedrijfsobligatieportefeuille van het pensioenfonds past Achmea IM op structurele wijze een ESG-integratiestrategie in het beleggingsproces toe. Voor alle ondernemingen worden ESG risico's en kansen met gebruikmaking van de MSCI ESG Research inzichtelijk gemaakt. Binnen het beleggingsproces wordt vervolgens een gedetailleerde analyse gemaakt van de ESG risico-opslag die de issuer voor de uitgegeven obligatielening zou moeten bieden. Dit naast de reguliere kredietwaardigheids- en andere relevante economische criteria. Op basis van deze gedetailleerde analyses van risico-opslagen wordt bepaald in welke mate een issuer/lening een aantrekkelijke vergoeding biedt voor gelopen risico's. Deze informatie vormt de basis voor de beleggingsbeslissingen.

Staatsobligaties

Voor de staatsobligatieportefeuille worden bestuurlijke, milieu en sociale risico's waar van toepassing en relevant meegewogen in de kwantitatieve en kwalitatieve landenanalyses. In de bepaling van het risico of een land de uitgeleende hoofdsom en bijhorende rente volledig en op tijd terug kunnen betalen zijn ESG risico's dus meegewogen. Bij het identificeren van deze risico's maken de Achmea IM portefeuillemanagers gebruik van ESG landenanalyses van de onafhankelijke dataleverancier MSCI ESG Research.

Achmea Investment Management zal naast de interne activiteiten de ontwikkelingen in de markt op dit gebied blijven monitoren, onderzoeken en toepassen indien gepast. Dit met het doel een goed rendement te behalen zodat een goed en betaalbaar pensioen voorop blijft staan.

Deze rapportage

De gekozen instrumenten, gemaakte keuzes en recente ontwikkelingen zijn in het vervolg van dit verslag in afzonderlijke hoofdstukken besproken. Dit is een geïntegreerde rapportage, de informatie met betrekking tot verantwoord beleggen in dit rapport heeft derhalve be-

stichting **pensioenfonds wonen**

trekking op de beleggingen van het pensioenfonds in
haar portefeuilles.

stichting pensioenfonds wonen

2 Uitsluitingsbeleid

Er zijn verschillende redenen waarom een pensioenfonds er voor kiest om niet te beleggen in bepaalde ondernemingen. Zo kan het pensioenfonds ervoor kiezen om niet te beleggen in ondernemingen die ongewenst gedrag vertonen of ondernemingen die bepaalde controversiële producten produceren. Wanneer een onderneming betrokken is bij een controversieel product, veelal een kernactiviteit van de onderneming, is een engagementbeleid niet reëel. Het is immers lastig de onderneming over te halen een ander product te produceren. In dat geval hanteert het pensioenfonds op voorhand een uitsluitingsbeleid. Het uitsluitingsbeleid van het pensioenfonds richt zich op één enkel product, namelijk controversiële wapens.

Wat zijn controversiële wapens?

Voor het pensioenfonds zijn wapens controversieel wanneer deze wapens onevenredig veel leed en slachtoffers veroorzaken en geen onderscheid maken tussen burgeren en militaire doelen. Ook na afloop van een conflict veroorzaken deze wapens nog op aanzienlijke schaal slachtoffers en ontwrichten deze de maatschappij en de economie. In de praktijk gaat het om de volgende typen wapens:

1. Nucleaire wapens
2. Biologische wapens
3. Chemische wapens
4. Antipersoonsmijnen
5. Clusterbommen

Bij het bepalen van de definitie van controversiële wapens zoekt het pensioenfonds aansluiting bij internationale verdragen die door Nederland zijn ondertekend en bij het beleid van de Nederlandse overheid. Het volledige uitsluitingsbeleid kunt u terugvinden op de website van het pensioenfonds.

Hoe wordt de uitsluitingslijst samengesteld?

Namens het pensioenfonds belegt Achmea Investment Management onder meer direct in Europese en Noord-Amerikaanse aandelen en bedrijfsobligaties. Het uitsluitingsbeleid is van toepassing op deze beleggingen.

Het onafhankelijke Zweedse onderzoeksbureau Ethix stelt ieder halfjaar vast welke ondernemingen betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens (tabel 02.1). Daartoe bekijkt het onderzoeksbureau het gehele belegbaar universum. Wanneer het onderzoeksbureau betrokkenheid vaststelt is dat reden tot uitsluiting.

Uitsluiting controversiële wapens

Verbod beleggen in clustermunities

Met betrekking tot het verbod tot beleggen in clustermunities heeft de AFM geïnventariseerd welke ondernemingen per

1 januari 2016 voldoen aan de criteria geformuleerd in artikel 21a Besluit Marktmissbruik. Uit deze inventarisatie blijkt dat de onderstaande beursgenoteerde ondernemingen in ieder geval onder de wettelijke definitie van een 'verboden onderneming' als bedoeld in artikel 21a Besluit Marktmissbruik vallen. Aan deze lijst van ondernemingen zijn geen toevoegingen gedaan ten opzichte van voorgaand jaar. De lijst ziet er als volgt uit:

- Aeroteh SA
- Hanwha Corporation
- Motovilihinskie Zavody
- Poongsan Corporation
- Poongsan Holdings
- Orbital ATK
- Textron

Veranderingen in de uitsluitingslijst

Op basis van onderzoeksresultaten van Ethix evenals de indicatieve AFM-lijst is er een aantal wijzigingen doorgevoerd in de uitsluitingslijsten.

Op basis van screening van het universum door Ethix zijn de volgende ondernemingen aangemerkt als producenten van nucleaire wapens:

- Leonardo-Finmeccanica SpA
- Cohort Plc
- Brookfield Business Partners LP
- China Shipbuilding Industry Co., Ltd.

stichting **pensioenfonds wonen**

Op basis van screening van het universum door Ethix kunne de onderstaande ondernemingen van de lijst worden afgevoerd:

- Finmeccanica SpA
- Doosan Corp.

Tabel 1 Uitsluitingslijst controversiële wapens per 1 juli 2016

Bron: Ethix SRI Advisors + "indicatieve AFM lijst"

Onderneming

AECOM

Aerojet Rocketdyne Holdings Inc*

Aeroteh SA*

Airbus Group SE

Areva SA

Aryt Industries Ltd

Babcock International Group PLC

BAE Systems PLC

Boeing Co/The

Booz Allen Hamilton Holding Corp

Brookfield Asset Management Inc

Brookfield Business Partners LP

BWX Technologies Inc

CACI International Inc

China Shipbuilding Industry Co., Ltd.

Cohort PLC

Constructions Industrielles de la Mediterranee

Engility Holdings Inc

Exelis Inc

Fluor Corp

General Dynamics Corp

GrafTech International Ltd

Hanwha Corp*

Harris Corp

Honeywell International Inc

Huntington Ingalls Industries Inc

Jacobs Engineering Group Inc

L-3 Communications Holdings Inc

Larsen & Toubro Ltd

Leidos Holdings Inc

Leonardo-Finmeccanica SpA

Lockheed Martin Corp

Moog Inc

Motovilihinskie zavody PAO*

Northrop Grumman Corp

Orbital ATK Inc*

Poongsan Corp*

Poongsan Holdings Corp*

Premier Explosives Ltd

Raytheon Co

Rolls-Royce Holdings PLC

S&T Dynamics Co Ltd

S&T Holdings Co Ltd

Safran SA

Serco Group PLC

SGL Carbon SE

Textron Inc*

Thales SA

Ultra Electronics Holdings PLC

United Technologies Corp

Walchandnagar Industries Ltd

- Per 1 januari 2016 is geen van de ondernemingen in het beleggingsuniversum betrokken bij de productie van biologische- en/of chemische wapens.
- Ondernemingen met een asterisk staan op de indicatieve AFM lijst ten aanzien van cluster munitieproducenten.

stichting **pensioenfonds wonen**

3 Rapportage Engagement

Een onderneming is gericht op het maken van winst. Het streven naar winstmaximalisatie kan op bepaalde momenten op gespannen voet staan met internationale richtlijnen voor verantwoord ondernemen, zoals het VN Global Compact. In een context waar ondernemingen deze internationale richtlijnen systematisch schenden wordt gedrag onverantwoord. Onverantwoord gedrag vormt een risico voor winstmaximalisatie op de lange termijn en het is dus in het belang van de onderneming en al haar belanghebbenden dat richtlijnen voor verantwoord ondernemen worden gerespecteerd. Daarom gaat het pensioenfonds de dialoog aan met ondernemingen. Het doel van deze dialoog is het duidelijk stellen van kaders, het ontwikkelen van kennis bij ondernemingen en het definiëren van 'good practices'. Op deze manier draagt het pensioenfonds bij aan het bewaken van het juiste evenwicht en beschermt het haar belangen.

Het pensioenfonds en de dialoog

Engagement is het aangaan van de dialoog met ondernemingen. Het is het centrale middel in het verantwoord beleggen beleid van het pensioenfonds. Met het aangaan van de dialoog willen wij het duurzame gedrag van ondernemingen verbeteren en tegelijkertijd aandeelhouderswaarde vergroten. De dialoog kan op diverse manieren gevoerd worden:

1. proactief; een onderneming wordt aangesproken op de (neven)effecten van haar bedrijfsprocessen;
2. reactief; een onderneming wordt aangesproken op ongewenste activiteiten en gedragingen;
3. ter bevordering van een algemene standaard op bijvoorbeeld sectorniveau.

De minimale uitgangspunten

De beginselen van het VN Global Compact vormen een minimaal uitgangspunt voor verantwoord ondernemen. Structurele schendingen van het VN Global Compact vergroten het risico op nadelige gevolgen voor de onderneming, haar directe omgeving zoals lokale gemeenschappen of het milieu en voor andere belanghebbenden. Activiteiten die (mogelijk) leiden tot een schending van de principes van het VN Global Compact staan veelal in de belangstelling van niet-gouvernementele organisaties (NGO's) en de media en schaden het milieu, lokale gemeenschappen en daarmee de reputatie van de ondernemingen. In de praktijk leiden deze schendingen ook vaker tot rechtszaken, die boetes of het uitbetalen van schadeclaims door de ondernemingen tot gevolg kunnen hebben. Dit zijn directe negatieve fi-

nanciële effecten, die ook de belangen van aandeelhouders schaden.

Ondernemingen dienen te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van de beginselen van het VN Global Compact. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het noodzakelijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat de schendingen in de toekomst opnieuw zullen optreden. Dit zijn belangrijke aandachtspunten bij het voeren van een dialoog. Daarnaast kan ook de dialoog worden aangegaan over onderwerpen die gerelateerd zijn aan maatschappelijk verantwoord ondernemen, de rapportage daarvan en aan corporate governance gerelateerde onderwerpen. Dit met het doel de kansen en risico's van een onderneming beter in kaart te krijgen en met als doel het duurzame gedrag van ondernemingen te verbeteren en aandeelhouderswaarde op de langere termijn te creëren.

Het engagementproces

Jaarlijks bepaalt Achmea Investment Management in samenspraak met haar klanten welke twee thema's centraal staan in het engagement-traject. Om goed geïnformeerd en gedegen een dialoog te voeren worden namens de beleggings-pools op de gekozen onderwerpen themaonderzoeken uitgevoerd. Op basis van onderstaande thema's zijn in het recente verleden dialogen met ondernemingen gestart:

stichting **pensioenfonds wonen**

1. Global Compact schendingen arbeidsomstandigheden (o.a. kinderarbeid)
2. Global Compact milieuschendingen
3. Global Compact schendingen corruptie
4. Global Compact schendingen mensenrechten
5. Veilige arbeidsomstandigheden in de kledingsector
6. CO₂ management in de vastgoedsector (opgestart 2014)
7. Kwaliteit van bestuur en toezicht (opgestart 2014)
8. Sociale kwesties in de voedingsmiddelen- en landbouwketen (opgestart 2014)
9. Data Privacy (opgestart 2015)

Engagementthema's opgestart in 2016

Aan het eind van 2015 hebben de klanten van Achmea IM aangegeven op welk thema zij graag in 2016 de dialoog zouden willen voeren. De voorkeur is uitgegaan naar de volgende thema's:

1. Milieu uitdagingen voor Europese elektriciteitsbedrijven;
2. ESG risico's en kansen in de (bio)-farmaceutische industrie (2015)

Beide thema's zijn inmiddels opgestart er kan over beide thema's in deze rapportage verslag worden uitgebracht.

Gekozen engagementthema's voor 2016

Eind 2015 hebben de klanten van Achmea IM hun voorkeur uitgesproken voor de thema's die zij graag opgestart zien in 2016. Klanten hadden de keuze tussen:

1. Milieu-uitdagingen bij producenten van fossiele brandstoffen;
2. Verantwoord belastingbeleid;
3. ESG risico's en kansen in de vleesindustrie;
4. Uitbreiding thema 'CO₂ management in de Vastgoedsector' met kantorenmarkt.

Er was een voorkeur voor de volgende twee thema's:

1. Milieu-uitdagingen bij producenten van fossiele brandstoffen;
2. Verantwoord belastingbeleid.

Deze thema's zullen in 2016 namens de klanten van Achmea Investment Management worden opgestart. Voor het milieuthema is in de eerste helft van 2016 een vooronderzoek uitgevoerd door The Carbon Tracker Initiative. De dialogen met de olie- en gasondernemingen bevinden zich heden in de opstartfase. Voor het thema verantwoord belastingbeleid wordt in het derde kwartaal van 2016 een vooronderzoek uitgevoerd zodat in het vierde kwartaal met geïdentificeerde ondernemingen een dialoog kan worden opgestart.

Engagement door het pensioenfonds

Engagement is een zaak van lange adem. Voor de diverse trajecten wordt uitgegaan van een looptijd van drie jaar. Tijdens deze doorlooptijd zijn er ook periodes zonder noemenswaardige voortgang in de dialoog. Vaak is dit het geval tijdens het opstarten van een dialoog of bij herbezinning van een gekozen strategie, in geval de voortgang niet de gewenste resultaten laat zien.

Anders dan bij het instrument uitsluiting waarbij pensioenfondsen of beleggingspools op voorhand niet beleggen in ondernemingen, geldt voor engagement dat er wel belegd wordt in ondernemingen die ter discussie staan. Achmea Investment Management heeft namens haar beleggingspools dan als aandeelhouder de mogelijkheid om het management aan te sporen het beleid of activiteiten te wijzigen.

Ondernemingen in engagementprogramma

Per medio 2016 voert het pensioenfonds op de vijf vaste thema's (de vier Global Compact aandachtsgebieden en goed ondernemingsbestuur) en op vier milieuthema's, zes sociale thema's en twee goed bestuur thema's 92 dialogen met 82 ondernemingen. Hiervan worden 42

stichting pensioenfonds wonen

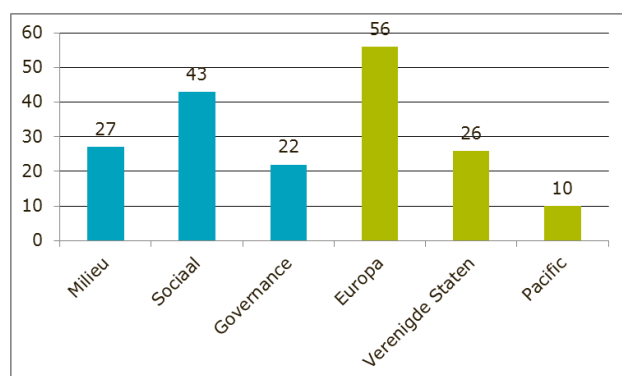
dialogen gevoerd op thema's die mede door het pensioenfonds gekozen zijn.

Tabel 3 geeft inzicht in het aantal dialogen uitgesplitst naar:

1. ESG-thema
2. Beleggingsregio

Tabel 3 Totaal aantal activiteiten per thema en regio

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Vermeldenswaardige ontwikkelingen binnen de engagement-thema's zijn in de komende paragrafen toegelicht. Voor ieder thema is inzichtelijk gemaakt welke ondernemingen zijn opgenomen in het engagementprogramma. Per onderneming is kort de teneur van de dialoog aangegeven.

Global Compact schendingen Mensenrechten

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de geconstateerde mensenrechtenschendingen en het ontwikkelen van beleidssystemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe schendingen.

Structurele schendingen van de beginselen van mensenrechten kunnen betrekking hebben op de activiteiten van ondernemingen in landen met controversiële regimes. Door hun activiteiten in deze landen genereren de ondernemingen inkomsten voor de betreffende regimes,

die deze inkomsten vervolgens vaak niet ten goede laten komen aan de lokale bevolking. Daarnaast komt het voor dat lokale gemeenschappen direct worden geschaad door de activiteiten van de ondernemingen. Andere voorbeelden van schendingen op het gebied van mensenrechten zijn onrechtmatigheden tegen de lokale bevolking door personeel of ingehuurd veiligheidsdiensten van ondernemingen.

De onderneming moet aantonen dat de schending van de VN Global Compact principes is opgeheven. Het is wenselijk dat een externe, onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven.

Tabel 4 Voortgang Global Compact schendingen Mensenrechten

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Anglo American	positief
Bunge Ltd.	neutraal
Exxon Mobil Corp.	neutraal
General Motors	neutraal
Glencore International	positief
Newmont Mining Corp.	positief
Rio Tinto	positief
Stora Enso Oyj	positief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Global Compact schendingen arbeidsomstandigheden

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de gevonden schendingen van het VN Global Compact en het ontwikkelen van beleid, systemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe schendingen.

stichting pensioenfonds wonen

Structurele schendingen van het VN Global Compact, in het bijzonder de principes die gaan over arbeidsnormen, vormen financiële en reputatierisico's voor de onderneming en voor belanghebbenden zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze beginselen van het VN Global Compact. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat schendingen in de toekomst opnieuw zullen optreden.

Structurele schendingen van de beginselen over arbeidsomstandigheden kunnen betrekking hebben op kinderarbeid en andere vormen van gedwongen arbeid in de ketens van toeleveranciers van ondernemingen. Ook discriminatie van bijvoorbeeld zwangere vrouwen of personeel van een bepaalde etnische achtergrond komt voor, zowel binnen bedrijven zelf als binnen de ketens.

Om een schending effectief te verhelpen wordt op basis van SMART-doelstellingen de dialoog gevoerd op onder meer de volgende aandachtsgebieden; beleid voorkomen schendingen, implementatie, dialoog belanghebbenden, rapportages dialoog, externe verificatie en transparantie.

Tabel 5 Voortgang Global Compact schendingen arbeidsomstandigheden

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgan
Koninklijke Ahold N.V.	positief
Mattel	positief
VINCI SA	positief
Vodafone Group PLC	neutraal

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Global Compact milieuschendingen

Het doel van dit engagementthema is het opheffen van de gevonden schendingen van het VN Global Compact en het ontwikkelen van beleid, systemen en rapportages die verband houden met het voorkomen van nieuwe milieuschendingen.

Structurele schendingen van het VN Global Compact, in het bijzonder de principes die gaan over milieu, vormen financiële, operationele en reputatierisico's voor de onderneming en voor haar belanghebbenden zoals aandeelhouders. Ondernemingen dienen daarom te voorkomen dat zij zich schuldig maken aan structurele schendingen van deze beginselen van het VN Global Compact. Mochten zij zich daaraan wel schuldig maken, dan is het wenselijk dat zij deze schendingen opheffen en voorkomen dat de schendingen in de toekomst opnieuw optreden.

De dialoog wordt gevoerd aan de hand van SMART-doelstellingen. De onderneming moet aantonen dat schending van de VN Global Compact principes structureel is opgeheven waarbij het wenselijk is dat een externe onafhankelijke partij vaststelt dat de schending is opgeheven. Bij het opheffen van de schending moet ook gedacht worden aan het nemen van corrigerende maatregelen, schadeloosstelling van betrokkenen en het opzetten en uitvoeren van herstelplannen.

Tabel 6 Voortgang Global Compact milieuschendingen

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgan
BHP Biliton	positief
Duke Energy Corp.	succesvol
Exxon Mobil Corp.	succesvol
Entergy Corp.	neutraal

stichting pensioenfonds wonen

Freeport-McMoRan Copper & Gold	positief
Newmont Mining Corp.	neutraal
Rio Tinto PLC	neutraal
Royal Dutch Shell PLC	positief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Global Compact schendingen corruptie

Omkoop en corruptie zijn niet verenigbaar met goed ondernemingsbestuur en hebben een negatieve invloed op de (creatie van) aandeelhouderswaarde. Het leidt tot nadelige economische, sociale en politieke uitkomsten. Overtredingen van internationale principes op het gebied van anticorruptie kunnen schadelijk zijn voor de reputatie van een bedrijf en de waarde van merken.

Eén van de universele principes van het VN Global Compact is gericht op corruptie. Dit principe roept bedrijven op om preventieve en handhavingsmaatregelen in te stellen en een effectief systeem op te zetten voor de bestrijding van corruptie. Dit engagementthema heeft als doel het anticorruptiebeleid en de maatregelen tegen corruptie bij bedrijven te verbeteren. Daarnaast moet ook voldoende duidelijk worden gemaakt welke acties worden ondernomen tegen werknemers, agenten en onderaannemers die betrokken zijn bij beschuldigingen in verband met corruptie. Hierbij is het belangrijk dat er transparant wordt gecommuniceerd over verrichte onderzoeken en over doorgevoerde veranderingen.

Tabel 7 Voortgang Global Compact schendingen corruptie

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Eni SpA	Positief
GlaxoSmithKline	Positief
Royal Philips NV	positief

Tyco International	neutraal
--------------------	----------

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Sociale kwesties in de voedingsmiddelen- en landbouwketen

Ondernemingen in de voedingsmiddelenketen staan onder druk om meer inzicht te geven waar basismaterialen vandaan komen en op welke manier ze worden geproduceerd. Schandalen op het gebied van mensenrechten, arbeidsrechten of ontbossing in de toeleveringsketen kunnen voedingsmiddelenproducenten of supermarktketens snel raken. Partijen in de keten nemen dan vaak de beslissing om de inkoop op te schorten totdat de schandalen opgelost zijn. Aandeelhouderswaarde kan hierdoor onder druk komen te staan. Beleggers willen dat ondernemingen voldoende zijn voorbereid om deze risico's het hoofd te bieden.

Om te identificeren welke risico's relevant zijn voor de beleggingsportefeuilles, zijn tien belangrijke grondstoffen met wijdverspreide maatschappelijke problemen geïdentificeerd. Daarnaast zijn ondernemingen die afhankelijk zijn van deze grondstoffen geselecteerd voor verder onderzoek. De tien onderzochte grondstoffen zijn palmolie, soja, cacao, koffie, thee, suiker, katoen, hazelnoot, gerstemout en zuivel. Uit het vooronderzoek is gebleken dat vijf relevante thema's kunnen worden vastgesteld waarover met de ondernemingen de dialoog kan worden aangegaan. Dit zijn achtereenvolgens:

- **mensenrechten**, waaronder gedwongen verhuizing van lokale bewoners en een verminderde toegang tot water;
- **arbeidsrechten**, waaronder kinderarbeid en onveilige arbeidsomstandigheden;
- **duurzame agrarische productie**, waaronder bodemerrosie en het gebruik van chemicaliën;
- **eerlijk loon**, het minimum inkomen dat een (land)arbeider moet verdienen om te voorzien in de

stichting pensioenfonds wonen

basisbehoeften (voedsel, onderdak, kleding, ziekenzorg en scholing);

- **kleine boeren problematiek**, prijsdruk, ondervoeding en niet-duurzaam grondgebruik.

Ten aanzien van deze deelgebieden is onderstaand ondernemingsgedrag van groot belang:

Mensenrechten

Wij verwachten dat ondernemingen een mensenrechtenbeleid ontwikkelen en, waar mogelijk, impactanalyses op het gebied van mensenrechten uitvoeren om te identificeren op welke productiegebieden schending van mensenrechten een risico is voor de ondernemingsactiviteiten.

Arbeidsrechten

ILO-conventies op het gebied van kinderarbeid, gedwongen arbeid, discriminatie en vrijheid van vereniging en collectieve onderhandeling dienen door ondernemingen te worden gerespecteerd. Door handhaving van deze gedragscode in de relatie tot de toeleveranciers kan de invloed van de onderneming ook reiken tot de werknemers van die toeleveranciers.

Duurzame agrarische productie

Ondernemingen die blootstelling hebben aan veeteelt, soja en palmolie dienen een beleid te ontwikkelen ten aanzien van ontbossing en waterschaarste. Transparantie hierover is van groot belang.

Eerlijk loon

Het betalen van een minimumloon zien we als een wettelijk basisvereiste. Aanvullend verwachten wij dat ondernemingen beleid ontwikkelen om te zorgen voor een eerlijk loon voor hun werknemers en dat zij met hun toeleveranciers bespreken hoe een eerlijk loon ook in de keten kan worden bereikt.

Kleine boeren problematiek

Wij verwachten dat ondernemingen landbouwtechnieken stimuleren die de hulpbronnen, waar kleine boeren van afhankelijk zijn, in stand houden en tegelijkertijd de landbouwproductie maximaliseren. Dit kan worden gedaan door grondstoffen voor de landbouw of training te leveren. Samenwerking met NGO's is cruciaal voor de voorbereiding van kleine boeren als toeleveranciers van de onderneming.

Tabel 8 Voortgang Sociale kwesties in de voedingsmiddelen- en landbouwketen

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgan
Ahold	positief
Archer Daniels Midland	positief
Associated British Foods Plc	neutraal
Carrefour	positief
Coca Cola Enterprises, Inc.	neutraal
Heineken	neutraal
Mondelez International	neutraal
Nestlé	neutraal
SABMiller Plc	neutraal
Tesco Plc	neutraal
Unilever	positief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Kwaliteit van bestuur en toezicht

De kwaliteit van ondernemingsbestuur en toezicht heeft een directe relatie met de prestaties van de onderneming. Naast de kwaliteiten van de individuele bestuursleden speelt de samenstelling van het bestuur een belangrijke rol in de kwaliteit van het ondernemingsbestuur. Diversiteit in ervaring, geslacht of etniciteit zorgt voor een goede mix van kenmerken waardoor een Raad van Bestuur of Raad van Commissarissen als geheel beter

stichting **pensioenfonds wonen**

kan functioneren. Binnen dit engagement is ervoor gekozen de aandacht te richten op de verzekeringssector. Enerzijds is dit een sector waar goed bestuur in het algemeen en de kwaliteit van goed toezicht een hoge mate van financiële materialiteit kent. De risico's van zwak bestuur zijn binnen de sector groot te noemen. Anderzijds is deze sector nog niet goed vertegenwoordigd in het lopende engagement-programma, terwijl de omvang van deze ondernemingen in de benchmark en portefeuille groot is.

In de loop van 2014 is een tiental Europese verzekeringsmaatschappijen geïdentificeerd voor toevoeging aan het engagementprogramma. Daarnaast zijn de best-practices rondom het nominatieproces en de samenstelling van het bestuur binnen de sector in kaart gebracht. Per onderneming is op een aantal relevante punten een nulmeting gehouden. Door de best-practices hiertegen af te zetten is inzichtelijk gemaakt op welke vlakken per onderneming relevante engagement-doelstellingen liggen. Deze doelen kunnen op de volgende vlakken liggen:

- inrichting van het nominatieproces
- onafhankelijkheid van bestuurders
- openbaarheid van biografieën
- zelf-evaluatie
- diversiteit

In de eerste helft van het jaar is met zeven ondernemingen gesproken over kwaliteit van ondernemingsbestuur.

Tabel 9 Voortgang kwaliteit van bestuur en toezicht

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Allianz SE	neutraal
AXA SA	neutraal
Baloise-Holding AG	onsuccesvol
BNP Paribas SA	neutraal

Danske Bank A/S	neutraal
Hannover Rueckversicherungs AG	neutraal
ING Groep NV	neutraal
MetLife, Inc.	neutraal
Muenchener Rueckversicherungs AG	positief
SCOR SE	neutraal
Swiss Life Holding AG	neutraal
Swiss Re AG	positief
Zurich Financial Services Group	neutraal

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Goed ondernemingsbestuur

De corporate governance structuur van een onderneming specificereert de rechten en verantwoordelijkheden van de verschillende belanghebbenden, zoals de directie, commissarissen, aandeelhouders en overige belanghebbenden. Een adequaat functionerend corporate governance systeem richt zich op de lange termijn continuïteit van een onderneming en beschermt de belangen van aandeelhouders.

Een goed functionerend corporate governance systeem kan bijdragen aan lange termijn aandeelhouderswaarde. Internationale en nationale principes en codes verschaffen richtlijnen voor goede corporate governance. Corporate governance kent vele aspecten die van belang zijn waaronder: beloningsbeleid, aandeelhoudersrechten, transparantie, effectief toezicht op management, onafhankelijke audit en risk management.

In de eerste helft van 2016 is met twaalf Nederlandse ondernemingen door zowel Achmea IM als Robeco in Eumedion verband de dialoog aangegaan rond de kwestie *goed bestuur*. In de meeste gevallen vond de dialoog plaats op het vlak van beloningsbeleid, maar ook is regelmatig gesproken over de borging van aandeelhoudersrechten, het functioneren Raad van Commissarissen

stichting **pensioenfonds wonen**

sen, en de auditfunctie bij de onderneming. Voor een volledig overzicht verwijzen we naar bijlage 3.

Veilige arbeidsomstandigheden in de kledingsector

Ondanks de grote verscheidenheid aan spelers in de productieketen van kleding, wordt de retailmarkt gekenmerkt door een relatief klein aantal aanbieders van eindproducten. De aanbieders, de grote multinationals, houden zich bezig met ontwerp, marketing en verkoop en hebben de beste kansen om goede winstmarges te realiseren. De textielsector is wereldwijd enorm competitief, met een keten die bijzonder gelaagd is en daardoor complex. Hoewel de productketen lang kan zijn, hebben deze multinationals over het algemeen slechts een relatie met de eerstvolgende schakel in de toeleveringsketen. Hierdoor ontbreekt het toezicht op activiteiten in de productieketen. Een bijkomende factor is dat in veel landen met de wet- en regelgeving ten aanzien van veilige arbeidsomstandigheden niet goed is ontwikkeld.

Het is dan ook belangrijk om beleid en managementsystemen te ontwikkelen die verder gaan dan enkel voldoen aan de lokale wet- en regelgeving. Dit is noodzakelijk om zowel directe risico's op het gebied van veiligheid voor medewerkers als ook indirecte risico's op het gebied van bijbehorende reputatie-schade in te perken. Specifieker zijn risico's op het gebied van brandveiligheid, constructie-veiligheid van gebouwen, het gebruik van chemicaliën, hygiëne en sanitatie in de toeleveringsketen van belang in beeld te hebben.

Het doel van dit engagementthema is het verbeteren van beleid en gedrag van ondernemingen met betrekking tot de veilige arbeidsomstandigheden in de kledingsector. Er zijn doelen gesteld op de volgende gebieden: beleid en risicoanalyse, risicobeheersing, transparantie. De rol en invloed van kleding en textielbedrijven binnen de markt is ontoereikend om alle misstanden op te lossen die zich voordoen in de keten. Samenwerking (tussen overheid, leveranciers, retail en NGO's) en controle op

onderaannemers is dan ook een belangrijk aandachtsgebied.

Tabel 11 Veilige arbeidsomstandigheden in de kledingsector

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Associated British Foods	Positief
Burberry Group	Succesvol
Hennes & Mauritz	Succesvol
Inditex	Positief
Kering	Succesvol
LVMH Moët Hennesey Louis Vuitton	Succesvol
Marks & Spencer Group	positief
VF	positief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

CO₂ management in de vastgoedsector

Een groot deel van de menselijke CO₂-uitstoot is afkomstig van de gebouwde omgeving. In de vastgoedsector is dus veel potentie aanwezig om CO₂-uitstoot in te perken en de impact op het milieu te verlagen. Een minstens zo belangrijke motivatie om noodzakelijke CO₂ besparingen te realiseren is de overtuiging dat duurzaam vastgoed op termijn beter zal renderen dan vastgoed dat niet duurzaam is. Gebouwen met gunstige energielabels zijn eenvoudiger in de markt te zetten en hebben betere verwachting ten aanzien van de bezettingsgraad. Daarnaast wordt minder risico gelopen op het vlak van aanpassingen in het door de overheid gevoerde milieubeleid.

Op basis van de 'Global Real Estate Sustainability Benchmark' (GRESB) score kunnen fondsmanagers hun duurzaamheidsbeleid tegen het licht houden en verbeteringen doorvoeren. GRESB maakt scores voor ongeveer

stichting pensioenfonds wonen

350 vastgoedfondsen en rangschikt deze in vier kwadranten. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen starters op het gebied van duurzaamheidsbeleid en de best presterende ondernemingen, waarbij ondernemingen prestatie-indicatoren volledig hebben geïntegreerd bij het beheer van de vastgoedportefeuille. De best presterende fondsen bevinden zich met name in Australië en Nieuw Zeeland, gevolgd door de Europese vastgoedfondsen. De Noord-Amerikaanse fondsen volgen en de Aziatische vastgoedfondsen scoren het slechtst. De eerste set ondernemingen waarmee het engagement wordt opgestart bevat acht vastgoedfondsen. Het is mogelijk dat hieraan later additionele fondsen worden toegevoegd.

De doelstellingen binnen dit engagementthema zijn onderverdeeld in:

1. het beleid op het gebied van klimaatverandering;
2. de verankering van duurzaamheidsindicatoren binnen bedrijfsprocessen;
3. prestaties ten aanzien van energie en CO₂ reductiedoelstellingen;
4. de mate van transparantie daarin;
5. dialoog met huurders.

Deze laatste doelstelling is toegevoegd vanuit de gedachte dat klimaatverandering een zaak is van zowel verhuurders als huurders.

Tabel 12 Voortgang CO₂ management in de vastgoedsector

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Hammerson plc	neutraal
Link Real Estate Investment Trust	positief
Unibail-Rodamco	succesvol
Simon Property Group, Inc.	Neutraal
Sun Hung Kai Properties Ltd.	Negatief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

ESG risico's en kansen in de (bio)-farmaceutische industrie

De (bio)-farmaceutische industrie heeft te maken met een aantal risico's zoals prijsstijgingen van geneesmiddelen, de maatschappelijke onhoudbaarheid van toenemende zorgkosten en reputatieschade door negatieve media-aandacht. Aan de andere kant hebben (bio)-farmaceutische ondernemingen een innovatieve kracht, is er een trend om geneesmiddelen te leveren op basis van waarde en is er sprake van actieve patiëntbetrokkenheid.

Gezondheidszorg op basis van waarde wordt steeds belangrijker als bron van waardecreatie voor de sector. Deze trend houdt in dat ondernemingen de waarde van het gerealiseerde gezondheidseffect gebruiken als basis voor het vaststellen van prijzen. Dit in tegenstelling tot het gangbare marktmechanisme.

Tegelijk moeten ondernemingen efficiënte risicobeheerprocessen opzetten die de veiligheid en de kwaliteit van geneesmiddelen waarborgen. De antipsychotica Risperdal en Invega van Johnson & Johnson bijvoorbeeld, hebben de onderneming veel winst opgeleverd. Maar de onderneming heeft ook al miljoenen betaald aan de Amerikaanse overheid en is nu verwickeld in een groot aantal rechtszaken over onrechtmatige marketingactiviteiten en ernstige bijwerkingen van deze middelen.

Het is ook essentieel dat de toonaangevende rol die de (bio)-farmaceutische industrie vervult in het verschaffen van kwalitatief hoogstaande geneesmiddelen aan patiënten op één lijn ligt met een bij de economische omstandigheden in het betreffende land passend prijsniveau om zo goede toegang tot betaalbare geneesmiddelen te waarborgen. Bovendien wordt van ondernemingen verwacht dat ze beleid hebben geformuleerd over de transparantie van het klinisch onderzoek dat zij uitvoeren in hun zoektocht naar wetenschappelijke voortgang en

stichting **pensioenfonds wonen**

volksgezondheid. Verder zou binnen ondernemingen een effectief implementatie- en controle-mechanisme voor het anti-omkopingbeleid moeten bestaan. Dit om kostbare rechtszaken, hoge boetes en aantasting van de merkwaarde te voorkomen.

Tot slot halen ondernemingen concurrentievoordeel uit constante R&D-investeringen voor de ontwikkeling van innovatieve geneesmiddelen.

Binnen dit engagementthema is een aantal doelen gesteld die relevant zijn voor de ondernemingen in het engagement-programma. Het betreft doelen op een vijftal aandachtsgebieden, waarbij zowel sociale aspecten maar ook beheersmaatregelen een belangrijke rol spelen. Het zijn:

Toegang tot gezondheidszorg

Ondernemingen dienen strategieën te hebben of te ontwikkelen om toegang tot de gezondheidszorg voor de minst ontwikkelde landen mogelijk te maken. Niet alleen vanuit een sociaal perspectief is dit wenselijk, maar het is ook belangrijk vanuit het perspectief dat dit toekomstige afzetmarkten zijn met een groeiende middenklasse

Bedrijfsethiek

(Bio)-farmaceuten dienen een anti-omkopingssysteem te hebben, dienen dit te implementeren en in het geval de onderneming disciplinaire maatregelen krijgt opgelegd, dient ze transparant hierover te zijn.

Transparantie bij klinisch onderzoek

Het is van belang om (historische) resultaten van klinische onderzoeken te publiceren, waardoor beleggers beter geïnformeerd zijn. Ook zou dit betekenen dat proefpersonen niet onnodig meermaals dezelfde (onsuccesvolle) tests hoeven te ondergaan.

Productkwaliteit

Risicobeheersmaatregelen zijn van cruciaal belang in een sector waar productieactiviteiten veelal zijn uitbesteed naar opkomende markten. Rechtszaken rondom

slecht functionerende medicatie of hulpmiddelen kunnen ondernemingen grote reputatie- en financiële schade toedoen.

Innovatiemanagement

Toekomstige groei valt of staat met innovatie. Het is van belang binnen de onderneming een cultuur van innovatie te kweken. (Bio)-farmaceutische ondernemingen zouden zich moeten richten op innovatieve R&D projecten en afzien van generieke merkstrategieën.

Tabel 13 Voortgang ESG risico's en kansen in de (bio)-farmaceutische industrie

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
AbbVie, Inc.	geen
Amgen	geen
AstraZeneca Plc	positief
Biogen IDEC, Inc.	geen
GlaxoSmithKline	geen
Johnson & Johnson	neutraal
Merck & Co. Inc.	geen
Novartis	geen
Novo-Nordisk	geen
Roche	positief
Sanofi	geen

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Privacy en bescherming van consumenten- en persoonsgegevens

In de voortdurend digitaliserende wereld worden telecom en internet bedrijven steeds vaker negatief geassocieerd met het verzamelen van klantgegevens en inbreuken op privacy. Bovendien hebben telecom en internet bedrijven vaak controle over informatie en communicatie in de landen waar zij actief zijn, waardoor zij betrokken kun-

stichting pensioenfonds wonen

nen raken bij schendingen van privacy en de vrijheid van meningsuiting. Internet en telecom bedrijven worden daarmee blootgesteld aan reputatieschade en juridische en operationele risico's.

Binnen de ICT-sector worden telecom en internet bedrijven gezien als ondernemingen met de hoogste risico's als het gaat om privacy en de vrijheid van meningsuiting. Deze risico's zijn grotendeels gelijk voor telecom en internet bedrijven, maar er zijn ook een aantal verschillen. De relaties met overheden binnen de telecomsector zijn een essentieel risico, omdat ondernemingen kunnen worden gevraagd communicatie te onderbreken en dergelijke acties zijn vaak in strijd met internationale verdragen. Vanuit die gedachte wordt binnen dit engagement-thema specifiek met ondernemingen binnen deze twee sectoren de dialoog aangegaan.

In eerste aanleg is gekeken naar de grootste 10 ondernemingen in beide sectoren, op basis van marktkapitalisatie in de MSCI Wereld index. Zowel de regio Europa als ook Amerika zijn gedekt. Binnen dit thema is een aantal doelstellingen geïdentificeerd waarop de dialoog met deze ondernemingen is geënt. Het zijn de volgende:

Beleid

Bedrijven dienen een mensenrechtenbeleid te hebben dat specifiek ingaat op data privacy en de vrijheid van meningsuiting. Het beleid is idealiter van toepassing op de eigen activiteiten en waar relevant op relaties in de keten. Het beleid bevat bij voorkeur ook een aantal doelstellingen die leiden tot de effectieve preventie van (toekomstige) inbreuken. Het beleid dient daarnaast effectief te worden geïmplementeerd.

Risicomanagement

Bedrijven dienen mensenrechtenrisico's met betrekking tot data privacy en de vrijheid van meningsuiting in kaart brengen en hierover te rapporteren. Bij de start van een nieuwe activiteit, een nieuwe zakelijke relatie en bij belangrijke veranderingen in de bedrijfsvoering dienen risi-

cobeoordelingen te worden uitgevoerd. Daarnaast verwachten we dat maatregelen worden geïmplementeerd om de gesignaleerde risico's te beperken. Een voorbeeld van een dergelijke maatregel is het trainen van medewerkers die werken met gevoelige informatie.

Transparantie

Binnen deze doelstelling wordt de mate van transparantie over data privacy en vrijheid van meningsuiting beoordeeld. Als bedrijven beschuldigd worden van een slecht privacy-beleid of belemmering van de vrijheid van meningsuiting, worden zij aangespoord om transparant te reageren op de aantijgingen zodat ingeschat kan worden of er (voldoende) corrigerende maatregelen zijn genomen.

Samenwerking

Van bedrijven wordt verwacht dat zij samenwerken met belangrijke spelers uit de ICT-keten, waaronder concurrenten, leveranciers, zakenpartners, klanten, ngo's en overheden. Dit om gezamenlijk te komen tot een goed beheer van mensenrechten en risico's gerelateerd aan data privacy en vrijheid van meningsuiting.

Bij veel ondernemingen zijn in het tweede halfjaar van 2015 verzoeken uitgezet tot het opzetten van een dialoog over dit onderwerp. Het blijkt moeilijk om met name met Amerikaanse partijen te overtuigen dat dit een onderwerp is dat een dialoog rechtvaardigt. De meeste Amerikaanse ondernemingen maken geen tijd om mondeling de dialoog aan te gaan. Dit betekent dat de dialoog dan ook verder wordt gevoerd via e-mail- en briefverkeer.

Tabel 14 Voortgang Data Privacy

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Apple	geen

stichting pensioenfonds wonen

AT&T	geen
Facebook Inc.	geen
Google	geen
TeliaSonera	positief
Telefonica SA	geen
Vodafone	geen
Yahoo! Inc	geen

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Milieu-uitdagingen voor Europese elektriciteitsbedrijven

Investeringen in energieopwekking zijn zeer kostenintensief en de langetermijnplanning wordt sterk beïnvloed door veranderingen in wet- en regelgeving. Tussen leverings-zekerheid, milieu-impact en kosten moet de juiste balans worden gevonden. Door de zeer lange levensduur van elektriciteitscentrales zouden nutsbedrijven maatregelen moeten nemen hun strategie toekomstbestendig te maken.

Bedrijfsmodellen van traditionele energieproducenten staan onder druk en een verandering in bedrijfsstructuren, van een gecentraliseerde naar een decentrale structuur, ligt in de lijn der verwachtingen. Milieuredenen worden als een belangrijke oorzaak van deze ontwikkeling gezien. Decentrale opwekking via hernieuwbare energiebronnen vergroot de bestaande overcapaciteit op de energiemarkt. In combinatie met een lage vraag door toegenomen energie-efficiëntie en een bescheiden bbp-groei zorgt dit ervoor dat traditionele energieopwekking meer en meer wordt verdreven of capaciteitsvergoedingen moeten krijgen (voor back-up van de markt). Vanuit deze context wordt van ondernemingen verwacht dat zij nieuwe strategieën ontwikkelen en zich richten op schonere energieopwekking, aanpassingen in energie netwerken, klantbehoud en verbeterde dienstverlening.

Er is door de Franse partij *Exane BNP Paribas* een analyse gemaakt van kritische prestatie indicatoren zoals kapitaal-investeringen, R&D uitgaven en efficiëntie van energiecentrales binnen een groep van Europese elektriciteitsbedrijven. Op basis van deze analyse wordt het engagementthema gestart waarbij de volgende doelstellingen relevant zijn.

1. Aanwezigheid van een proactieve milieustrategie
2. Efficiëntie van energiecentrales
3. Innovatie bedrijfsmodel
4. Transparantie over lobbyactiviteiten

Aanwezigheid van een proactieve milieustrategie

Het voeren van een proactieve milieustrategie is wenselijk. De blootstelling aan risico's als gevolg van stringenter CO₂-emissierechten nemen toe. Het beperken van de CO₂-uitstoot is hierdoor niet enkel een milieuoverweging maar ook een financiële overweging.

Efficiëntie van energiecentrales

Het werken aan een verhoogde efficiëntie van de energiecentrales zou vanuit gekwantificeerde doelstellingen moeten gebeuren. Wij verwachten dat elektriciteitsbedrijven hier expliciete doelstellingen voor hanteren.

Innovatie bedrijfsmodel

Het bedrijfsmodel van ondernemingen in deze sector zal naar verwachting sterk kunnen veranderen in de nabije toekomst vanwege de decentralisatie van energieopwekking. Dit biedt kansen voor huishoudens en bedrijven die zelf een deel van hun energie opwekken. Energieleveranciers dienen bedrijfsmodellen af te stemmen op deze ontwikkelingen.

Transparantie over lobbyactiviteiten

Transparantie ten aanzien van lobby activiteiten is de norm en van ondernemingen wordt verwacht dat zij, in lijn met de ambities van brancheorganisaties, positie innemen ten aanzien van relevante milieuwetgeving.

stichting **pensioenfonds wonen**

Na het vorige gesprek met **Centrica** heeft de onderneming het transparantieregister van de EU volledig ingevuld, waardoor de transparantie over de lobbyactiviteiten sterk is verbeterd. Bovendien heeft de onderneming ons gewezen op de 'Group Polical Involvement Policy', die beschikbaar is op de website. Dit beleid geeft aan hoe de onderneming deelneemt aan politieke besluitvorming en welke middelen daarvoor worden ingezet.

De divisie die is gericht op 'smart homes', is opgezet als een afzonderlijke entiteit binnen de onderneming en is gevestigd in Londen in plaats van op het hoofdkantoor in Windsor. Hiermee wil de onderneming het gevoel van een 'start-up' opwekken en talentvolle mensen aantrekken die anders niet voor een grote onderneming willen werken.

Tabel 15 Voortgang Milieu uitdagingen in de Europese elektriciteitssector

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
Centrica Plc	Positief
E.ON	Positief
Enel	neutraal
Energias de Portugal SA	neutraal
Fortum Oyj	Positief
Gas Natural SDG SA	positief
GDF SUEZ SA	neutraal
Iberdrola	neutraal
RWE	neutraal
Scottish & Southern Energy Plc	positief

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

Milieu-uitdagingen voor de olie- en gassector (opgestart in 2016)

Het bedrijfsmodel van olie- en gasmaatschappijen staat onder druk door een stijgende kapitaalintensiteit en afnemende rendementen. Dit effect wordt versterkt door de technologische ontwikkelingen, zoals de opkomst van hernieuwbare energie, de belofte van energieopslag en het potentieel van elektrisch vervoer. Tegelijkertijd is de druk toegenomen door het bereikte akkoord tijdens de klimaatop van 2015 in Parijs (COP21). Als gevolg hiervan zullen sommige energiebronnen 'stranden'. Hiermee wordt bedoeld dat er eerder een eind zou kunnen komen aan de economische rentabiliteit van deze activa door mogelijke regelgeving die verband houdt met de overgang naar een CO2-arme economie. Daarom is het belangrijk dat klimaatrisico's correct worden ingeprijsd en kapitaal wordt aangewend in lijn met de overgang naar een CO2-arme toekomst.

Olie- en gasmaatschappijen moeten hun bedrijfsstrategie heroverwegen, ofwel door meer dividend uit te keren, ofwel door toekomstige kapitaalinvesteringen te richten op projecten met hernieuwbare energiebronnen in plaats van op fossiele brandstoffen met hoge winningskosten die in de toekomst misschien niet meer gebruikt zullen worden. Als beleggers willen wij weten hoe olie- en gasmaatschappijen omgaan met deze verschuiving in hun sector, hoe zij omgaan met de risico's en hoe zij van plan zijn te profiteren van de kansen die ontstaan.

De dialoogdoelstellingen zijn gebaseerd op de factoren die de nieuwe energiewereld vormgeven. Wij hebben vier engagementdoelstellingen gedefinieerd: 1) het beschikken over een toekomstbestendige ondernemingsstrategie, 2) streven naar operationele CO2-efficiëntie, 3) evaluatie van de veerkracht van de energie portefeuille en werken aan verantwoord productbeheer. We hebben 4) openbaarheid van beleid ook als een doelstelling opgenomen, omdat wij van mening zijn dat ondernemingen niet zouden moeten lobbyen tegen strengere regelgeving inzake klimaatverandering. Wij gaan de dialoog over dit engagementthema drie jaar lang voeren.

stichting **pensioenfonds wonen**

In het eerste halfjaar van 2016 heeft een uitgebreid vooronderzoek plaatsgevonden door de *Carbon Tracker Initiative*. De resultaten hiervan kunt u bij ons opvragen.

De volgende ondernemingen zijn geselecteerd voor het engagementthema: BP, ConocoPhillips, Eni, ExxonMobil, Royal Dutch Shell en Total.

Tabel 16 Voortgang Milieu uitdagingen in de olie- en gassector

Bron: Robeco en Achmea Investment Management

Onderneming	Voortgang
BP	geen
ConocoPhillips	geen
Eni	geen
ExxonMobil	geen
Royal Dutch Shell	geen
Total	geen

(zwart = gewijzigde status, grijs = status quo)

stichting pensioenfonds wonen

4 Collectief Engagement

Waar mogelijk en gewenst is Achmea Investment Management namens het pensioenfonds betrokken bij andere vormen van engagement. Met andere beleggers worden dan bijvoorbeeld de krachten gebundeld voor een collectief engagement. Deze dialogen zijn vaker gericht op sectoren, bepaalde onderwerpen (bijvoorbeeld CO₂-uitstoot) of overheden en andere regelgevende instanties.

Achmea IM participeert direct in de volgende collectieve initiatieven:

1. Eumedion
2. Carbon Disclosure Project
3. VN Global Compact
4. Clinical trial transparency

In 2016 heeft Achmea IM zich aangesloten bij een tweetal nieuwe initiatieven. Het zijn de volgende:

5. Aiming for A Coalition
6. UN PRI Clearinghouse - CDP

Eind 2015 heeft Achmea Investment Management het initiatief van de Aiming for A coalition om aandeelhoudersresoluties bij een drietal mijnbouwbedrijven in te dienen actief gesteund. Dit heeft geleid tot een zogenaamde co-filing van de resoluties door Achmea IM op het vlak van klimaatverandering bij Anglo American, Glencore en Rio Tinto. De coalitie is vervolgens de dialoog aangegaan met het bestuur van de drie ondernemingen. Gedurende deze gesprekken is de achtergrond en relevantie van de resoluties met het bestuur besproken. In alle drie de gevallen heeft deze dialoog ertoe geleid dat het Bestuur de ideeën rondom de resolutie heeft omarmd en in alle gevallen een positief stemadvies heeft uitgegeven. Een mooi resultaat, zeker gezien de unanieme aanname van de resoluties in Q2 van 2016 met ten minste 96,25% van de uitgebrachte stemmen voor.

Eind Q2 heeft Achmea IM zich aangesloten bij het PRI Clearinghouse initiatief rondom Carbon Disclosure. Hierbij zijn ongeveer 130 ondernemingen wereldwijd geïdentificeerd die tot het brede beleggingsuniversum kunnen worden gerekend. Deze ondernemingen publiceren geen

CO₂-footprint (scope 1 of 2) aan het CDP. Dat maakt het voor beleggers moeilijk om de kansen en risico's van klimaatverandering op de onderneming in te schatten. Binnen het engagement-initiatief leggen wij uit aan deze ondernemingen wat de relevantie van deze gegevens voor beleggers is en waarom wij positief tegenover publicatie staan. Voor een aantal ondernemingen zal Achmea IM de lead-investor zijn waarbij we de ondernemingen zullen spreken.

Eumedion

Binnen het Nederlandse institutionele samenwerkingsverband Eumedion spreken wij met de meeste Nederlandse beursgenoteerde ondernemingen in collectief verband voorafgaand aan het aandeelhoudersseizoen. Ook dit jaar is dit weer nuttig gebleken aangezien een aantal bestuursvoorstellen waarmee wij het niet eens waren na het aangaan van de dialoog met het bestuur van de agenda is geschrapt.

Zo hield Koninklijke Ahold op 14 maart een Bijzondere AVA voor goedkeuring van de aanstaande fusie met de Belgische branchegenoot Delhaize. Eén van de agendapunten omvatte een eenmalige retentiebonus in aandelen voor de leden van de Raad van Bestuur, gerelateerd aan doelstellingen voor een succesvolle implementatie van de fusie. Achmea IM sprak samen met andere Eumedion-leden op het hoofdkantoor van Ahold met het bestuur over de hoogte en noodzaak van deze retentiebonus. De bestuurders van Ahold en Delhaize ontvangen in het huidige beloningsbeleid reeds een korte termijn en lange termijn bonus in aandelen, waardoor de bestuurders al beloond worden voor een succesvolle fusie van de twee ondernemingen. Na een tweede telefonische overleg met de investeerders in Eumedion verband, heeft Ahold besloten dit voorstel van de agenda in te trekken.

Koninklijke DSM hield op 29 april haar AVA. Tijdens een overleg tussen Achmea IM, andere Eumedion-leden en vertegenwoordigers van DSM, werd de inhoud van agendapunt 12 besproken. Dit voorstel omvatte een statutenwijziging voor de cumulatief preferente aandelen A van DSM. Met dit voorstel bracht SAM het dividendpercentage op deze aandelen niet in lijn met de nieuwe lage rentetarieven op staatsobligaties die aan het dividend-

stichting **pensioenfonds wonen**

percentage ten grondslag liggen. Aangezien de reguliere aandeelhouders hierdoor benadeeld zouden worden vond Achmea IM dit geen goede oplossing. Na een uitwisseling van standpunten over de gelijke behandeling van aandeelhouders en het respecteren van gemaakte afspraken, trok DSM het voorstel in van de agenda en werkt momenteel aan een oplossing.

Voor de volledige voortgang op Governance vlak binnen (met name Nederlandse) ondernemingen verwijzen we naar bijlage 3 van dit rapport.

Carbon Disclosure Project

Gegevens over klimaatverandering vormen in toenemende mate een belangrijk element bij besluitvorming over investeringen. Betrouwbare, bruikbare en vergelijkbare klimaatgegevens spelen hierbij een essentiële rol. Daarom hecht Achmea Investment Management belang aan het Carbon Disclosure Project (CDP). Dit project stuurt jaarlijks een vragenlijst uit naar ondernemingen waarin wordt gevraagd naar relevante informatie over de uitstoot van broeikasgassen, de voorbereiding op klimaatverandering, en corporate governance en de strategie om te reageren op klimaatproblematiek.

Gecoördineerd vanuit de Principles for Responsible Investment (PRI) ondersteunen investeerders jaarlijks via een collectief engagement de vragenlijst van het CDP. Hierbij wordt de vragenlijst extra onder de aandacht gebracht bij alle aangeschreven ondernemingen en benadrukken de investeerders het belang van betrouwbare gegevens voor het beleggingsproces. Op basis van de beschikbare gegevens stelt het CDP de Carbon Disclosure Leadership Index (CDLI) samen.

In afwachting van de nieuwe CDP onderzoeksgegevens worden voor dit collectief engagement momenteel geen werkzaamheden verricht.

Rapportageverplichting VN Global Compact

Het VN Global Compact biedt ondernemingen een kader voor maatschappelijk verantwoord ondernemen. Ondernemingen kunnen zich vrijwillig bij het VN Global Compact aansluiten. Ze kiezen er dan voor zich openbaar te committeren aan de tien principes van het Compact (zie bijlage 1).

Door deelname committeert de onderneming zich aan het in gang zetten van veranderingen in de bedrijfsvoering. Zo gaan het VN Global Compact en de tien principes onderdeel uitmaken van het beleid, de strategie, de cultuur en de dagelijkse praktijk van de onderneming. Verder laat de onderneming in haar publicaties (jaarverslag, duurzaamheids-verslag of de website) zien welke voortgang zij op het VN Global Compact en de principes boekt. Tevens dient de onderneming het VN Global Compact in publieke uitingen te steunen.

In de praktijk blijkt dat ondernemingen die aan het VN Global Compact deelnemen dit op zeer verschillende wijze doen. De ene onderneming neemt haar deelname zeer serieus en voldoet aan alle afspraken, terwijl de andere onderneming minder aandacht besteedt aan het uitvoeren van de principes. Deze laatste groep kan de geloofwaardigheid van het VN Global Compact ondermijnen.

Door middel van een collectief engagement zetten institutionele beleggers zich in, om ondernemingen aan te sporen zo snel mogelijk te voldoen aan de principes van het VN Global Compact en de bijbehorende rapportageverplichtingen. Door samen te werken met andere institutionele beleggers wordt er extra druk uit geoefend op de ondernemingen om op deze manier bij te dragen aan het succes van het VN Global Compact. Achmea Investment Management heeft zich aangesloten bij de het PRI voor Rio initiatief. In afwachting van de nieuwe onderzoeksgegevens zijn voor dit collectief engagement geen werkzaamheden de afgelopen 6 maanden.

Transparantie inzake Klinische Tests

Binnen het initiatief genaamd clinical trial transparency, roepen wij de (bio)farmaceutische industrie op om volledige openheid te geven van testresultaten van te ontwikkelen medicijnen. Op dit moment heerst de gewoonte om enkel succesvol afgeronde clinical trials te rapporteren terwijl onsuccesvolle resultaten niet openbaar worden gemaakt. Hierbij is het van belang dat niet enkel de resultaten van huidige of toekomstige onsuccesvolle clinical trials worden gepubliceerd, maar is het van be-

stichting **pensioenfonds wonen**

lang dat er transparantie komt over alle historische testresultaten.

Het huidige gebrek aan transparantie heeft als negatief sociaal effect dat er proeven worden uitgevoerd, wellicht op mens en dier, die in het verleden al door andere ondernemingen onsuccesvol zijn uitgevoerd. Indien de onsuccesvolle proeven bekend zouden zijn binnen de industrie, zou dit leiden tot een vermindering van onnodige proeven op mens en dier. Daarnaast is het voor een belegger van groot belang om de succesratio van projecten tussen verschillende ondernemingen te kunnen bepalen. Enkel op deze manier kan een belegger een goed geïnformeerde investeringsbeslissing nemen.

Het engagement initiatief loopt via het PRI Clearinghouse.

Er is momenteel geen nieuws rondom dit initiatief te melden.

Belangenbehartiging

Om de belangen van de beleggingspools beter te vertegenwoordigen neemt Achmea IM, naast de collectieve engagementactiviteiten, actief deel aan samenwerkingsverbanden van institutionele beleggers op het gebied van Corporate governance, Eumedion en het International Corporate Governance Network. Daarnaast heeft Achmea Investment Management zich verbonden aan de Principles for Responsible Investment. Binnen dit initiatief committeren institutionele beleggers zich aan het stimuleren van verantwoord beleggen, zowel intern als extern. Ook heeft Achmea Investment Management zich verbonden aan het eerder genoemde Carbon Disclosure Project.

stichting **pensioenfondsen** voor de **tandtechniek**

5 Corporate governance en stemmen

Corporate governance wordt vaak vertaald met goed ondernemingsbestuur. Het heeft betrekking op de verzoeks de raad van bestuur, de raad van commissarissen, aandeelhouders en andere belanghebbenden. Rekening, transparantie en toezicht spelen hierbij een centrale rol. Pensioenfondsen beleggen onder andere in beursgenoteerde ondernemingen en zijn daardoor ook aandeelhouder. Door actief gebruik te maken van aandeelhoudersrechten kan het pensioenfonds invloed uit-

Het pensioenfonds als actief aandeelhouder

De Nederlandse Corporate Governance Code schrijft voor dat institutionele beleggers zoals pensioenfondsen een beleid moeten hebben ten aanzien van het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde ondernemingen waarin zij beleggen. Daarbij wordt van de institutionele belegger gevraagd om minstens eenmaal per jaar aan te geven hoe hij invulling geeft aan het stembeleid.

Daarnaast stelt de Corporate Governance Code dat de institutionele belegger minimaal eenmaal per kwartaal moet aangeven hoe hij stemde op de aandeelhoudersvergaderingen. In bijlage 2 vindt u de volledige tekst van de relevante bepalingen voor institutionele beleggers van de Nederlandse Corporate Governance code.

Het pensioenfonds voldoet aan de bepalingen van de Corporate Governance Code. Op de website van het pensioenfonds zijn de volgende documenten te vinden:

1. Stembeleid
2. Stemverslag van de voorgaande kwartalen en het afgelopen jaar
3. Rapportagetool waarbij gerapporteerd wordt hoe gestemd is per aandeelhoudersvergadering.

Stemgedrag pensioenfondsen

Gedurende de eerste helft van het jaar vinden de meeste aandeelhoudersvergaderingen in Europa en Amerika plaats. In deze periode publiceren de ondernemingen veelal de jaarverslagen en leggen zij de jaarrekening ter goedkeuring voor aan aandeelhouders. Ook vindt een groot aantal (her)benoemingen van bestuurders plaats

houdingen tussen de verschillende organen van de onderneming

oefenen op de onderneming. Het gaat hierbij om het benoemen van bestuurders, het goedkeuren van jaarstukken en in sommige gevallen kan het zich uitspreken over het beloningsbeleid. Het pensioenfonds doet dit onder andere door deel te nemen aan de besluitvorming op de aandeelhoudersvergadering (stemmen).

en in steeds meer landen wordt een adviserende stem over de beloning van bestuurders uitgebracht. Daarnaast is er wereldwijd een stijgende trend waarneembaar van ingediende aandeelhoudersresoluties. Deze door aandeelhouders ingediende agendapunten hebben veelal betrekking op milieu, maatschappelijke en goed ondernemingsbestuur thema's. Het doel van een dergelijke resolutie is vaak het verbeteren van de transparantie van de onderneming of het beter waarborgen van aandeelhoudersrechten. Het pensioenfonds stemde in de eerste helft van 2016 tijdens 242 vergaderingen op totaal 3.169 agendapunten.

Het pensioenfonds maakt bij het uitoefenen van stemrechten mede gebruik van stemanalyses en stemadviezen van Institutional Shareholder Services (ISS). De ISS aanbeveling dient dus als advies. Voordat het pensioenfonds haar definitieve stem uitbrengt beschouwt het alle voorstellen op individuele basis. De strikte criteria in het eigen stembeleid leiden met name bij controversiële agendapunten tot een afwijking van het advies van ISS. Het uiteindelijke besluit wordt genomen op basis van de specifieke feiten en omstandigheden van een dergelijk agendapunt.

Het betekent ook dat het pensioenfonds niet altijd met het management van de onderneming meestemt. Zo werd in de eerste helft van 2016 ruim 17% van alle agendapunten tegen het management gestemd. Het ging hier vooral om de benoeming van bestuurders van ondernemingen (niet onafhankelijk waar dit wel geëist of gewenst is) en belonings-structuren (excessief, onvoldoende toegelicht, niet transparant genoeg, of een ontbrekende link met de prestaties van de onderneming). Op aandeelhoudersresoluties over milieu, sociale en

stichting **pensioenfonds wonen**

governance kwesties wordt ook relatief vaak tegen het management gestemd.

Tabel 17 Overzicht stemactiviteiten H1 2016

Bron: ISS en Achmea Investment Management

Agendapunten	Management	
	Voor	Tegen
3.169	82,7%	17,3%

Op de website van het pensioenfonds vindt u meer informatie over hoe wij per aandeelhoudersvergadering stemde.

Agenderingsrecht aandeelhouders

Op aandeelhoudersvergaderingen kunnen aandeelhouders een voorstel agenderen, mits wordt voldaan aan de voorwaarden van het lokaal geldende agenderingsrecht. Onderstaand de belangrijkste voorstellen op het gebied van milieu, sociale en governance kwesties ingebracht door aandeelhouders in de eerste helft van 2016

Op de aandeelhoudersvergaderingen van o.a. Philip Morris International, Mondelez en Altria Group werd een voorstel ter stemming gebracht op het gebied van mensenrechten. Indien de onderneming een conflict heeft op het gebied van mensenrechten moet het participeren in het nationale contactpunt van de OESO voor mensenrechten overtredingen. De uitspraak van dit contactpunt is adviserend en niet bindend. Uit ervaring is gebleken dat het OESO contactpunt een positieve bijdrage levert aan een opheffing van de schending. Het pensioenfonds stemde voor, maar gemiddeld stemde slechts 6% van de aandeelhouders voor het voorstel en behaalde daarmee geen meerderheid van stemmen.

Bij de Amerikaanse onderneming Dr Pepper Snapple Group werd een voorstel op de agenda geplaatst die de onderneming vraagt om een verbeterde strategie op het gebied van recycling van verpakkingen. Door zelf een strategie te ontwikkelen kan de drankenfabrikant een significante bijdrage leveren aan de vermindering van het gebruik van nieuwe verpakkingsmaterialen en vermindering van hoeveelheid afval. Ruim één derde van

de aandeelhouders stemde voor, waaronder het pensioenfonds, maar daarmee was er geen meerderheid van stemmen voor het voorstel.

DTE Energy Company, een grote energieproducent- en leverancier in de Verenigde Staten, werd door aandeelhouders gevraagd om haar strategie te evalueren voor het vergroten van het aandeel energieproductie met een lage CO2 uitstoot. Aandeelhouders kunnen willen graag de risico's bij de onderneming kunnen inzien die klimaatverandering met zich meebrengt en dat de onderneming daarop anticipeert in haar toekomstige investeringsbeslissingen. Het pensioenfonds stemde voor dit voorstel, samen met ruim een kwart van de aandeelhouders, maar dit was onvoldoende om het voorstel aan te nemen.

Op de aandeelhoudersvergadering van Royal Dutch Shell plc (hierna: Shell) werd de door de Stichting Follow This ingediende aandeelhoudersresolutie slechts door 2,7% van de aandeelhouders gesteund. Concreet vroeg Follow This aan Shell om binnen één jaar na de aandeelhoudersvergadering met een volledig nieuwe strategie te komen. Waarbij Follow This van Shell verlangde dat de onderneming stopt met investeren in het zoeken naar nieuwe olie- of gasreservoirs en het kopen van nieuwe olie- of gasreserves. De opbrengsten uit de huidige voorraden van fossiele brandstoffen dienden volledig te worden geïnvesteerd in het winnen van duurzame energie. Het voorstel was volgens veel aandeelhouders te activistisch van aard, te prescriptief van aard en bevatte te korte deadlines voor Shell voor een dergelijke strategische wijziging. Wél was er onder de aandeelhouders veel steun voor het vergroten van de investeringen in duurzame energie

Corporate Governance ontwikkelingen

Consultatieperiode Nederlandse Corporate Governance code

De Nederlandse Monitoring Commissie Corporate Governance Code (hierna: de commissie) heeft in februari een voorstel tot herziening van de code gepubliceerd. De commissie legt in de wijzigingen de nadruk op lange termijn waarde creatie door de onderneming en een verplichting tot een uitgebreide rapportage over de bijdrage

stichting **pensioenfonds wonen**

van de interne cultuur aan de ondernemingsstrategie. Een controversieel voorstel is het stimuleren van het houden van aandelen door commissarissen, omdat dit mogelijk de onafhankelijke besluitvorming van en het onafhankelijke toezicht door de commissaris beïnvloedt. Tot 6 april 2016 konden alle betrokken partijen en geïnteresseerden reageren op de voorstellen en de commissie zal naar verwachting in het derde kwartaal de gewijzigde Nederlandse Corporate Governance Code publiceren.

Statement ICGN over diversiteit

Eind juni is op de algemene ledenvergadering van het International Corporate Governance Network (ICGN) met grote meerderheid het nieuwe statement over diversiteit in het bestuur aangenomen. In 2013 publiceerde ICGN al een statement ten aanzien van diversiteit in het aantal mannen en vrouwen in het bestuur. In het nieuwe statement wordt diversiteit breder gemaakt door ook aanbevelingen te doen en best practices op stellen over diversiteit in de samenstelling in het bestuur op het gebied van opleiding, leeftijd, nationaliteit, werkervaring, persoonlijke vaardigheden, etc. Achmea Investment Management nam deel aan de activiteiten van de ICGN commissie die het nieuwe diversiteits-statement heeft opgesteld. Het volledige statement wordt naar verwachting in september op de website van ICGN gepubliceerd.

Vertegenwoordiging op aandeelhoudersvergaderingen

Achmea IM heeft in april de Algemene Vergadering van Aandeelhouders (AVA) van Wolters Kluwer bijgewoond. Hier hebben wij mede namens de participanten van de beleggingspools het woord gevoerd en werd transparantie over belastingen, het beloningsbeleid van de RvB en RvC en de successieplanning in de RvC aan de orde gesteld.

De eerste vraag betrof een verbeterde transparantie op het gebied van belastingen. Omdat Wolters Kluwer in vele landen actief is, zou zogenaamde 'country-by-country' rapportage waardevolle aanvullende informatie kunnen zijn voor investeerders. Ook is er vanuit de maatschappij en politiek meer belangstelling voor het thema belastingontwijking waardoor een mogelijk reputa-

tierisico kan ontstaan voor ondernemingen. Het bestuur van Wolters Kluwer gaf aan te voldoen aan alle wet- en regelgeving op dit gebied en niet de ambitie heeft eerder dan verplicht landenrapportage openbaar te maken voor het publiek.

Als vervolg op onze vragen tijdens de AVA van 2015 werden er gevraagd naar de status van de herijking van de referentiegroep en de prestatiecriteria voor het beloningsbeleid van Wolters Kluwer. In de referentiegroep zitten enkele matig presterende kleinere beursvennootschappen, die moeilijk vergelijkbaar zijn met Wolters Kluwer. De prestatiecriteria zouden wat ons betreft beter aan kunnen sluiten bij organische groei en de intrinsieke waarde van de onderneming. Als antwoord gaf Wolters Kluwer aan dat er momenteel geen aanleiding is om de prestatiecriteria in beloningsbeleid te herzien. De referentiegroep zal worden geëvalueerd, maar is niet herzien voor 2016.

Voor een aantal aandeelhoudersvergaderingen werd een spreekvolmacht verleend aan een institutionele investeerder waarmee wordt samengewerkt binnen Eumediton verband. Op deze wijze was Achmea IM vertegenwoordigd op de aandeelhoudersvergaderingen van Koninklijke DSM, Koninklijke Ahold, Royal Dutch Shell, Royal Boskalis Westminster, Unilever, Heineken en RELX.

stichting **pensioenfonds wonen**

Bijlage 1

Uitgangspunten van de Global Compact van de Verenigde Naties

Het VN Global Compact verlangt van bedrijven dat zij binnen hun invloedssfeer een aantal kernwaarden op het gebied van mensenrechten, arbeidsnormen, milieu en anticorruptie omarmen, ondersteunen en uitvoeren. Bedrijven die het VN Global Compact initiatief onderschrijven, verbinden zich ertoe de onderstaande doelstellingen en waarden te steunen bij het uitvoeren van hun activiteiten:

Mensenrechten

- 1e principe: Bedrijven dienen binnen de eigen invloedssfeer de internationaal vastgelegde mensenrechten te ondersteunen en te respecteren; en
- 2e principe: er voor te zorgen dat zij niet medeplichtig zijn aan schendingen van de mensenrechten.

Arbeidsnormen

- 3e principe: Bedrijven dienen de vrijheid van vakvereniging en de effectieve erkenning van het recht op collectieve onderhandelingen te handhaven;
- 4e principe: alle vormen van verplichte en gedwongen arbeid te elimineren;
- 5e principe: zich in te spannen voor de effectieve afschaffing van kinderarbeid; en
- 6e principe: discriminatie met betrekking tot werk en beroep te bestrijden.

Milieu

- 7e principe: Bedrijven dienen het voorzichtigheidsbeginsel te hanteren met betrekking tot milieukwesties;
- 8e principe: initiatieven te ondernemen om grotere verantwoordelijkheid op milieugebied te bevorderen; en
- 9e principe: de ontwikkeling en verspreiding van milieuvriendelijke technologieën te stimuleren.

Anticorruptie

- 10e principe: Bedrijven dienen alle vormen van corruptie, inclusief afpersing en omkoping, tegen te gaan.

De principes van het Global Compact zijn gebaseerd op internationale verdragen, onder andere afgeleid van de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, de Verklaring van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) inzake de fundamentele arbeidsrechten, en van de Verklaring van Rio met betrekking tot milieu en ontwikkeling.

stichting pensioenfonds wonen

Bijlage 2

Bepalingen Nederlandse Corporate Governance Code

IV.4 Verantwoordelijkheid institutionele beleggers

Verantwoordelijkheid van institutionele beleggers

Principe Institutionele beleggers handelen primair in het belang van hun achterliggende begunstigden of beleggers en hebben een verantwoordelijkheid jegens hun achterliggende begunstigden of beleggers en de vennootschappen waarin zij beleggen om op zorgvuldige en transparante wijze te beoordelen of zij gebruik willen maken van hun rechten als aandeelhouder van beursvennootschappen.

Best practice bepalingen

- IV.4.1 Institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars, beleggingsinstellingen, vermogensbeheerders) publiceren jaarlijks in ieder geval op hun website hun beleid ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht op aandelen die zij houden in beursvennootschappen.
- IV.4.2 Institutionele beleggers doen jaarlijks op hun website en/of in hun jaarverslag verslag van de uitvoering van hun beleid ten aanzien van het uitoefenen van het stemrecht in het betreffende boekjaar.
- IV.4.3 Institutionele beleggers brengen tenminste eenmaal per kwartaal op hun website verslag uit of en hoe zij als aandeelhouders hebben gestemd op de algemene vergaderingen van aandeelhouders.

Verantwoordelijkheid van aandeelhouders

Principe Aandeelhouders gedragen zich ten opzichte van de vennootschap, haar orga-

nen en hun medeaandeelhouders naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid. Hieronder valt de bereidheid om een dialoog met de vennootschap en medeaandeelhouders aan te gaan.

Best practice bepaling

- IV.4.4. Een aandeelhouder oefent het agenderingsrecht slechts uit nadat hij daaromtrent in overleg is getreden met het bestuur. Wanneer een of meer aandeelhouders het voornemen heeft de agendering te verzoeken van een onderwerp dat kan leiden tot wijziging van de strategie van de vennootschap, bijvoorbeeld door het ontslag van één of meer bestuurders of commissarissen, wordt het bestuur in de gelegenheid gesteld een redelijke termijn in te roepen om hierop te reageren (de responstijd). Dit geldt ook voor een voornemen als hiervoor bedoeld dat strekt tot rechterlijke machtiging voor het bijeenroepen van een algemene vergadering op grond van artikel 2:110 BW. De betreffende aandeelhouder respecteert de door het bestuur ingeroepen responstijd in de zin van best practice bepaling II.1.9.
- IV.4.5. Een aandeelhouder stemt naar zijn eigen inzicht. Van een aandeelhouder die gebruikt maakt van stemadviezen van derden wordt verwacht dat hij zich een eigen oordeel vormt over het stembeleid van deze stemadviseur en de door deze verstrekte stemadviezen.
- IV.5. Indien een aandeelhouder een onderwerp op de agenda heeft laten plaatsten, licht hij dit ter vergadering toe en beantwoordt hij indien nodig vragen hierover.